

روانشناسی و آسیب‌شناسی اینترنت

محمدصادق شجاعی^۱

چکیده

از اوایل دهه ۹۰ میلادی، پژوهش‌ها و بررسی‌های بسیاری در زمینه روان‌شناسی اینترنت و تأثیر آن بر سلامت و رفتار انسان انجام پذیرفته است. امروزه موضوع اینترنت، مسئله مهمی برای بیشتر کشورها، به ویژه کشورهای در حال توسعه و از جمله کشورهای اسلامی است. آگاهی از پی‌آمدهای اینترنت و در کنار آن، در نظر گرفتن راهبردهای مناسب برای استفاده درست و پیش‌گیری یا کاهش پی‌آمدهای احتمالی منفی آن، اهمیت اساسی دارد. در این مقاله، پس از بیان تاریخچه اینترنت، جنبه‌های روان‌شناختی و پی‌آمدهای مثبت و منفی آن بر سلامت و رفتار انسان بررسی شده است. دست‌آوردهای این مقاله که بیانگر بخشی از پژوهش‌های تجربی در این زمینه است، نشان می‌دهد افزون بر دست‌آوردهای مثبت و انکارناپذیر اینترنت، پی‌آمدهای نامطلوبی نیز هم در جنبه‌های فردی و هم در جنبه‌های اجتماعی به همراه دارد.

کلید واژه‌ها: روان‌شناسی اینترنت، آسیب‌شناسی اینترنت، اینترنت و اخلاق، اعتیاد به اینترنت، هرزه‌نگاری اینترنتی، ارتباط اینترنتی، محورهای روان‌شناسی اینترنت.

^۱ کارشناس ارشد روان‌شناسی بالینی.

مقدمه و طرح مسئله

فراگیر شدن رسانه‌ها در آغاز قرن بیست و یکم و موضوع جدی نقش اینترنت در شکل‌دهی به فرهنگ، هویت و باورها و ارزش‌های اجتماعی، اهمیت پژوهش در این زمینه را افزایش داده است. در جامعه امروز ما، گرایش به اینترنت و استفاده از آن چنان رایج شده است که بیشتر خانواده‌ها، رایانه شخصی دارند و اعضای خانواده، بخش زیادی از وقت خود را در استفاده از اینترنت سپری می‌کنند. اینترنت در میان همه گروه‌های اجتماعی اعم از زن و مرد، پیر و جوان، بی‌سواد و باسواد از جذابیت خاصی برخوردار است. گسترش اینترنت، مانند هر نوآوری دیگری به ایجاد دگرگونی‌هایی در جنبه‌های مختلف زندگی انجامیده و استفاده از آن، امری اجتناب‌ناپذیر شده است؛ به گونه‌ای که بدون آن زندگی برای کسانی که بدان خو گرفته‌اند، دشوار می‌شود. بسیاری از نظریه‌پردازان ارتباطات، اینترنت را گام مهمی در پیشرفت کشورهای در حال توسعه قلمداد می‌کنند. از این رو، با توجه به کاربردهای فراوان اینترنت که با هدف انتقال اطلاعات قصد دارد باورهای مشخصی را درباره کالاها یا خدمات مرتبط با آن در جامعه رواج دهد، بررسی این پیام‌ها از نظر مضمون، محتوا و فرم ارائه، اهمیت ویژه‌ای دارد. از سوی دیگر، چگونگی این پیام‌ها بر ما پوشیده است. در واقع، بسیاری از کاربران اینترنتی نمی‌دانند که این رسانه چه نوع شیوه زندگی را معرفی می‌کند و دارای کدامین ارزش‌های اجتماعی است؟ آیا می‌توان از آثار منفی اینترنت در جنبه‌های فردی و اجتماعی غافل بود و درباره فرهنگ‌سازی و آموزش‌های بهره‌مندی درست از آن چشم پوشید؟

این مقاله در پی پاسخ‌گویی به تمامی این پرسش‌ها نیست، ولی کوششی برای توصیف روان‌شناسی اینترنت و تبیین برخی مفاهیم، موضوع‌ها و نیز پی‌آمدها و کارکردهای آن بر سلامت و رفتار انسان‌ها است. از این رو، امید است بتواند دریچه‌ای را به سوی این گونه بحث‌ها بگشاید.

تعریف اینترنت

ارائه تعریفی از اینترنت، دشوار است. در حقیقت، همچنان که **ساندرا برمن**^۱ (۱۹۹۹م.) اشاره می‌کند، کارکردهای پیچیده اینترنت است که تعریف آن را دشوار کرده است.^۲ در یک تعریف بسیار کلی می‌توان اینترنت را بسان مخزنی از اطلاعات خوب و بد، زشت و زیبا، اخلاقی و غیر اخلاقی دانست. برای اینکه برداشت دقیق‌تری از اینترنت داشته باشیم، نخست بررسی روند کلی شکل‌گیری و تکامل اینترنت ضروری می‌نماید.

تاریخچه و روند تکامل اینترنت

ایجاد و گسترش شبکه اینترنت در آغاز، تجربه پژوهشی به نسبت محدودی بود که به منظور ارائه فن‌آوری انتقال بسته‌ای^۳ اطلاعات از اواخر دهه ۱۹۶۰م. آغاز شد. به‌دلیل آنکه این تجربه در آژانس پروژه‌های تحقیقاتی پیشرفته

^۱26. sandra.B.

^۲27. Internet: <http://www.dgz.org.br/dez99/Art06.htm>.

^۳28. Packet Switching.

وزارت دفاع امریکا صورت گرفت، به شبکه آرپانت^۱ موسوم گردید. شبکه آرپانت، نخست به دلیلاستفاده از شیوه انتقال ۸ بیتی داده‌ها، تنها می‌توانست حداکثر به ۶۴ رایانه متصل گردد. کاربرد اولیه از آرپانت، به سبب پیش‌برد پروژه‌های نظامی، بسیار سری بود و در واقع، به منظور ایفای چنین نقشی در فعالیت‌های نظامی ایالات متحده امریکا پیش‌بینی شده بود. از همان آغاز، آژانس پروژه‌های تحقیقاتی امریکا دریافته بود که این شبکه به منظور ایجاد ارتباط الکترونیکی، سازوکار مؤثری را برای دانشمندان می‌تواند فراهم کند. از این رو، اندیشه گسترش این شبکه در سطح کلان و فراتر از عرصه‌های نظامی تقویت شد. در سال ۱۹۸۳م. بخش نظامی شبکه «آرپانت» از آن جدا شد و با نام شبکه «میل‌نت» آغاز به کار کرد. شبکه آرپانت تا سال ۱۹۹۰م. به کار خود ادامه داد و در این سال، جای خود را به اینترنت داد که در سال ۱۹۸۰م. با هدف اتصال شبکه‌های جهانی با قراردادهای ارتباطی متفاوت با یکدیگر پدید آمده بود. از آن سال تاکنون، این شبکه با سرعت چشم‌گیری از جهت شمار کاربران و پی‌آمدهایی که بر زندگی و روابط اجتماعی انسان‌ها می‌گذارد، در حال گسترش است. آمارها نشان می‌دهد تا سال ۱۹۹۴م. نزدیک به سی میلیون رایانه در ۸۶ کشور جهان به این شبکه پیوسته‌اند. از سال ۱۹۹۷م. با تجاری شدن اینترنت، خدمات آن به شدت تنوع و فزونی گرفت و هزینه‌های دسترسی به آن نیز به همان نسبت کاهش یافت. بنابر یک پژوهش، شمار برآورد شده رایانه‌های شخصی متصل به اینترنت در سراسر جهان از سال ۱۹۹۶م. تا سال ۲۰۰۰م. به سه برابر افزایش یافت.^۲ در حال حاضر، این رقم چندین برابر شده و استفاده از اینترنت در مرکز تمامی فعالیت‌های بشری قرار گرفته است. در گذشته، بیشتر استفاده‌کنندگان از شبکه اینترنت را پژوهشگاه‌ها و مؤسسه‌های عالی تشکیل می‌دادند، اما در سال‌های اخیر، جنبه‌های بازرگانی و سرگرمی این شبکه جهانی، غلبه یافته است. با توجه به رشد روزافزون اینترنت، می‌توان پذیرفت که اینترنت و در معنای گسترده‌تر، رسانه‌ها از عواملی هستند که می‌توانند بر جنبه‌های مختلف زندگی تأثیر بگذارند. ما نیز در این پژوهش، کوشیده‌ایم تا بر مبنای چنین استنباطی، به بررسی جنبه‌های روان‌شناختی اینترنت پردازیم.

روان‌شناسی اینترنت

روان‌شناسی اینترنت،^۳ به فرایندهای ارتباطی، رفتار و حالت‌های روانی افراد در هنگام استفاده از اینترنت می‌پردازد.^۴ ارزیابی ویژگی‌های رفتاری و روانی، یکی از عوامل تأثیرگذار در پیدایش روان‌شناسی اینترنت بوده است. این بررسی‌ها در درون پژوهش‌های گسترده‌تری قرار می‌گیرد که از آن به «روان‌شناسی رسانه‌های گروهی»^۵ یاد می‌شود.

¹ 29. Advanced Research Project Agency Network (ARPANET).

² 30. Bulleu, P and Harre, N. the internet: Its Effects on safety and behavior, 2000. [http:// net safe. orgnz/DOC Library, Patbullen](http://net.safe.orgnz/DOC Library, Patbullen).

³ 31. The Psychology of the internet.

⁴ 32. Riva, G and Galimberty, C (2001). Towards cyberpsychology: Mind, cognition. and society in the Internet age. Amsterdam: IOS Press P:3-4.

⁵ 33. Psychology of Mass Communication.

های لیس^۱ (۱۹۹۲ م.)، هیل مس^۲ (۱۹۹۷ م.)، کیتلر^۳ (۱۹۹۹ م.)، کلوک^۴ (۱۹۹۸ م.)، ریویس و کلیفورد^۵ (۱۹۹۶ م.)، سیلور^۶ (۱۹۹۸ م.) در پژوهش‌هایشان درباره‌رسانه‌های گروهی، به برخی جنبه‌های روان‌شناختی اینترنت پرداخته‌اند. اسمیت و کلوک^۷ (۱۹۹۹ م.) در پژوهشی با عنوان «ارتباط در فضای مجازی»^۸ به طور ویژه، جنبه‌های روان‌شناختی اینترنت را بررسی کردند.^۹ ریوا و گالیمبرتی (۲۰۰۱ م.) پژوهش‌های گسترده‌ای در زمینه روان‌شناسی اینترنت انجام دادند.^{۱۰} استرات، جاکوبسون و گیسون^{۱۱} (۲۰۰۳ م.) تصریح کردند پیچیدگی اینترنت ایجاب می‌کند که ما دیدگاه‌های اجتماعی، فرهنگی و رشدی را در نظر داشته باشیم.^{۱۲}

ریوا (۲۰۰۱ م.) به این موضوع اشاره کرد که روان‌شناسی اینترنت کار ساده‌ای نیست؛ زیرا اول اینکه اینترنت رسانه‌ای است که می‌توان آن را از راه‌های متفاوت تجربه کرد. اگرچه رایانه معمولاً واسطه تجربه اینترنتی ما است، راه‌های مختلفی هست که کاربران می‌توانند از طریق جست‌وجو در اینترنت خودنمایی کنند و با استفاده از آن، با دیگران ارتباط برقرار کنند.

دوم اینکه اینترنت فضای اجتماعی و شناختی است. استفاده از اطلاعات، به فعال‌سازی روابط اجتماعی کمک می‌کند. این فرایند درون فضایی خاص - فضای مجازی - رخ می‌دهد که ویژگی‌های ساختاری و فرایندی ارتباط را گسترده‌تر می‌کند.

سوم اینکه تجربه اینترنتی، حتی وقتی ما در یک فضای مجازی گفت‌وگو می‌کنیم، همواره در بافتی ویژه صورت می‌گیرد.^{۱۳}

بسیاری از پژوهش‌گران حوزه روان‌شناسی اینترنت، گفته‌اند ارتباط افراد از طریق اینترنت به شیوه‌های مختلف،

¹34. Hayles, K.

²35. M, Hilmes.

³36. F, Kittler.

⁴37. P, Kollock.

⁵38. Reeves, B and Clifford, N.

⁶39. D, Silver.

⁷40. Smith, M and Kollock, P.

⁸41. Communities in cyberspaceComm.

⁹42. Smith, M and Kollock, P(1999) Communities in cyberspace: London, Routledge.

¹⁰43. Riva, G and Galimberti, C (2001) Towards cyberpsychology: Mind, cognition, and Society in the internet age. Amsterdam: IOS Press.

¹¹44. Strate, L. Jacobson, R and Gibson, s. B.

¹²45. Strate, L (2003) Communication and Cyberspace: social interaction in an electronic environment. cresskill, NJ: Hampton Press.

¹³46. Riva, G (2001) cyber hpsychology and behavior the Mind over the web: the guest for the definition of a method for internet reserch. P:1.

در مقایسه با انواع روزمره ارتباط که با حضور جسمانی افراد همراه است، حالتی تقلیل یافته دارد. برای مثال، هیوبرت دریفوس در کتاب در باب اینترنت می‌نویسد درک ما از واقعیت، اشیا، افراد و توانایی ما در برقراری ارتباط مؤثر با آنها به شیوه‌ای است که بدن ما به گونه‌ای بی‌سروصدا در پس زمینه عمل می‌کند. توانایی بدن ما در دستیابی به اشیا، فراهم‌آورنده درک ما از واقعیت است. اینکه چرا روان‌شناسان به این گونه بحث‌ها می‌پردازند، روشن است؛ زیرا معمولاً گمان می‌کنیم بسیاری از پیوندهای شخصی ما، با تماس چهره به چهره و مستقیم امکان‌پذیر باشد.

همان‌گونه که **گوردون گراهام**¹ و بسیاری دیگر گفته‌اند، در اینترنت بسیار آسان است که افراد را با خلق شخصیت‌های کاملاً تخیلی فریب داد؛ کاری که امکان آن در واقعیت، بسیار مشکل‌تر است. بنابراین، روابط اینترنتی در مقایسه با روابط واقعی و همراه با حضور جسمانی، روابطی ضعیف و در عین حال، پیچیده است.²

همسیرگر (۲۰۰۵م.) در تحلیل جنبه‌های روان‌شناختی اینترنت، این پرسش را مطرح می‌کند که کاربران چگونه از اینترنت برای خودشکوفایی استفاده می‌کنند؟ وی گفت در روان‌شناسی اینترنت و به هنگام تحلیل روابط اینترنتی، نباید از زاویه منفی به موضوع نگریست، بلکه باید توجه داشت که اینترنت نشان دهنده فضای گروهی و اشتراکی و سرشار از مفاهیم ملموس و فرهنگی نیز هست. این فرهنگ‌ها که در فضای لبرال قرار گرفته‌اند، مجالی به فعالیت‌های سیاسی و آرمان‌گرایانه می‌بخشند و بستر مناسبی برای پیشرفت کاربران هستند.

ویژگی آزادی‌بخشی اینترنت، کاربران اینترنتی را به تفکر، تجربه و فعالیت‌های گروهی وا می‌دارد تا سرانجام به تعالی و خودشکوفایی برسند.³

پرسش دیگری که در روان‌شناسی اینترنت بررسی شده این است که ما خود را چگونه در فضای مجازی ادراک می‌کنیم؟ وقتی به صورت رو در رو یا آن‌لاین با دیگران تعامل داریم، می‌کوشیم با مشاهده خود از دیدگاه دیگران، بر تأثیری که روی دیگران می‌گذاریم نظارت کنیم. در این صورت، در صورت نیاز، از سازوکارهای مختلف «مدیریت تأثیر» بهره می‌گیریم تا با ارائه اطلاعات گلچین شده، ادراک دیگران از خود را دگرگون کنیم. ارتباط از طریق رایانه، هم مدیریت تأثیر و هم چگونگی ادراک ما را در نظر دیگران، به چالش می‌کشد. مدیریت تأثیر در اینترنت، همانند قایق‌رانی با دو پارو در رودخانه‌های طوفانی است.⁴

اینها برخی از موضوع‌هایی است که در قالب روان‌شناسی اینترنت ارائه شده است. در این میان، برخی کوشیده‌اند جنبه‌های گوناگون روان‌شناسی اینترنت را کامل‌تر نمایش دهند و محورهای اصلی و ریز موضوع‌های مربوط به آنها را در چشم‌انداز نظری و تجربی بیان کنند. برای مثال، **جوینسون**⁵ (۲۰۰۳م.) روان‌شناسی اینترنت را

¹47. Graham, G.

²48. Stangroom, Jeremy, Human Relationship By Internet. <http://www.philosophers.co.uk/Jermy>.

³49. Creative cyborgs: How consumers use the internet for self_ realization: <http://www.bilfin.at/marketing/content>.

⁴50. Sherman, R (2003) The minds eye in cyberspace: on line perceptions of self and others. [www.vepsy.com/communication/ book 2/2 sectio 04.pdf](http://www.vepsy.com/communication/book%202/2%20sectio04.pdf).

⁵51. Joinson, A.

شامل موضوع‌هایی از این دست می‌داند:

۱. بررسی ماهیت و فرایند روابط اینترنتی؛ ۲. فریب‌کاری و پرهیز از خودافشایی در روابط رو در رو؛ ۳. آرمان‌گرایی در ارتباط از طریق اینترنت؛ ۴. خیانت و حقه‌بازی در اینترنت؛ ۵. پرخاش‌گری و هرزه‌نگاری در اینترنت؛ ۶. پی‌آمدهای اینترنت در سلامت روانی و رفتار؛ ۷. حمایت اجتماعی و اینترنت؛ ۸. جنسیت و الگوهای ارتباط؛ ۹. جنبه‌های مثبت میان‌فردی رفتار اینترنتی؛ ۱۰. اینترنت و هویت‌یابی؛ ۱۱. روابط خیالی در اینترنت؛ ۱۲. اینترنت و کیفیت زندگی.^۱ وی سپس به طور دقیق‌تری، هر یک از این موضوع‌ها را بررسی می‌کند و توصیه‌هایی نیز ارائه می‌دهد.

پاتریشیا والاس^۲ (۲۰۰۷م.) نیز با اهمیتی که به روان‌شناسی اینترنت دارد، در کتابیبه همین عنوان، جنبه‌های روان‌شناختی اینترنت را بررسی کرده است. آنچه سبب توجه والاس به روان‌شناسی اینترنت شده است، اهمیت اینترنت در ایجاد و انتقال الگوها و ارزش‌های اجتماعی است. اینترنت، ابزاری است که افراد از طریق آن با دیگران ارتباط برقرار می‌کنند و نظریه‌های خود را با دیگران در میان می‌گذارند.^۳

موضوع‌های مهمی که والاس در روان‌شناسی اینترنت به آنها پرداخته است، عبارتند از: ۱. بررسی اینترنت در بافت روان‌شناختی؛^۴ ۲. روان‌شناسی شکل‌گیری نمایش‌رسانه‌ای؛^۳ نقاب‌های آن‌لاین^۵ و فریب‌کاری؛^۶ ۴. پویایی‌های گروه در فضای مجازی؛^۷ ۵. تعارض و همکاری گروهی؛^۸ ۶. برافروختگی و دعوا؛^۹ پرخاش‌گری در شبکه؛^{۱۰} ۷. دوست‌داشتن و عشق در شبکه؛^{۱۱} ۸. روان‌شناسی جاذبه میان‌فردی؛^۹ ۹. جنبه‌های روان‌شناختی هرزه‌نگاری^{۱۲} اینترنت؛ ۱۰. موضوع جنسیت در شبکه؛^{۱۱} ۱۱. نوع دوستی در شبکه؛^{۱۲} ۱۲. روان‌شناسی کمک کردن؛^{۱۳} ۱۳. اینترنت و اتلاف وقت؛^{۱۴} ۱۴. بارور کردن زندگی در اینترنت.^{۱۳}

¹52. Jinson. Adam.N (2003) Understanding the psychology of internet behavior, palgrave Macmillan Published.

²53. Patricia wallace.

³54. Patricia wallace (2007) the psychology of the internet, cambridge university press.

⁴55. The internet in a Psychological context.

⁵56. online masks.

⁶57. masquerade.

⁷58. dynamics in cyberspace Group d.

⁸59. Group conflict and cooperation.

⁹60. flaming and fighting.

¹⁰61. aggression on the net.

¹¹62. Liking and loving on the net.

¹²63. psychological aspects of internet pornography.

¹³64. nurturing life on the internet.

در حال حاضر، بحث‌های این موضوع (روانشناسی اینترنت) به طور فزاینده‌ای در حال گسترش است. در زمینه اینترنت پژوهش‌های زیادی شده است؛ از جمله، بررسی رفتار در فضای مجازی (همبورگر،^۱ ۲۰۰۵ م.)؛ روابط آن‌لاین (بارنيس،^۲ ۲۰۰۱ و ۲۰۰۳ م.)؛ عشق شبکه، هیجان و روابط اینترنتی (زیو،^۳ ۲۰۰۴ م.)، سوء استفاده جنسی از کودکان در اینترنت (کوپر،^۴ ۲۰۰۲ م.)، سکس مجازی (دیلمونیکو،^۵ ۲۰۰۱ م.)، روان‌شناسی ارتباط آن‌لاین (ویتي،^۶ ۲۰۰۶ م.) و دنیای پنهان سکس در اینترنت (یانگ،^۷ ۲۰۰۱ م.).

این یافته‌ها به طور کلی نشان می‌دهند رسانه‌های گروهی و از جمله اینترنت، چونان تیغ دو دم هستند که هم می‌توانند کارکردهای مثبت داشته باشند و هم به ایجاد زمینه‌های منفی در زمینه‌های سلامت و بهداشت روانی کمک کنند.^۸ بنابراین، گستره روان‌شناسی اینترنت دو حوزه کلی را دربرمی‌گیرد:

۱. جنبه‌ها و پی‌آمدهای مثبت؛

۲. کارکردها و پی‌آمدهای منفی.

این گونه مرزبندی در روان‌شناسی اینترنت، بسیار مبهم و کلی است، ولی با توجه به هدف ما در این مقاله، می‌تواند تا حدود زیادی آموزنده باشد. در ادامه، به بررسی این دو محور می‌پردازیم.

الف) کارکردهای مثبت اینترنت

در جنبه‌های مثبت، اینترنت جزء جدایی‌ناپذیر نهادهای اجتماعی، سیاسی، آموزشی، اقتصادی و خانوادگی به شمار می‌آید. کارکردهای مثبت اینترنت را می‌توان در چند محور طبقه‌بندی کرد:

۱. **توسعه اقتصادی**؛ اینترنت، هزاران شغل برای کارکنان صنایع رسانه‌ای فراهم ساخته و به صورت غیرمستقیم، برای میلیون‌ها خانواده دیگر شرایطی فراهم آورده است که زندگی خود را از طریق فعالیت‌های مربوط به اینترنت تأمین کنند.

۲. **رشد فرهنگی**؛ هرچه گردش اطلاعات در جامعه بیشتر باشد، به همان اندازه جامعه فعال‌تر می‌شود و خلاقیت‌ها بیشتر می‌گردد. اینترنت به سبب نقش ویژه‌ای که در انتقال و انتشار فرهنگ‌ها دارد، می‌تواند به رشد و اعتلای هرچه بیشتر فرهنگی در جامعه بینجامد.

¹ 65. Hamburger, A.y.

² 66. B.S, Barnes.

³ 67. Zeev, A.

⁴ 68. Cooper, A.

⁵ 69. L.D, Delmonico.

⁶ 70. Whitty, M.T.

⁷ 71. S.K, Young.

⁸ 72. Internet: <http://construct.haifa.ac.il/~azy/refbooks.htm>

۳. هم‌گرایی اجتماعی؛ اینترنت از منظر روان‌شناسی اجتماعی، به ایجاد فضای سالمی برای گفت‌وگو، ایجاد رابطه بین کشورها و در نتیجه، کاهش تنش‌های فرهنگی و هم‌گرایی اجتماعی کمک می‌کند. در این حالت، به تعبیر لرنر در جوامع انسانی، پدیده‌ای به نام «همدلی» شکل می‌گیرد.^۱

۴. دانش و کسب مهارت‌های جدید؛ کاربردهای اینترنت در پژوهش و کسب مهارت‌های زندگی نیز بسیار چشم‌گیر است. ما برای دسترسی به انواع اطلاعات، به اینترنت مراجعه می‌کنیم. محیط اینترنت، فضای گسترده‌ای از اطلاعات است که افراد می‌توانند از آن برای پژوهش‌های خود در موضوع‌های گوناگون بهره‌گیرند. ارتباط اینترنتی، به گسترش و تقویت مهارت‌های اجتماعی نیز کمک می‌کند. بر اساس برخی یافته‌ها، افراد از طریق اینترنت با فرهنگ‌های گوناگون آشنا می‌شوند و مهارت‌های اجتماعی را فرا می‌گیرند.^۲

ب) کارکردهای منفی اینترنت

با وجود کارکردهای مثبتی که برای اینترنت برشمردیم، سوی دیگر آن، تاریک است. بر اساس پژوهش‌ها، گسترش اینترنت مانند هر نوآوری دیگر، به ایجاد دگرگونی‌هایی در جنبه‌های مختلف زندگی انجامیده است و در کنار دست‌آوردهای انکارناپذیر مثبت در زمینه‌های گوناگون، پی‌آمدهای نامطلوبی نیز به همراه داشته است.^۳ **گرفتاری** (۱۹۹۸م.) در پژوهشی به منظور بررسی نقش اینترنت در حالت‌های روانی افراد، نشان داد که اینترنت یکی از راه‌های دانش‌اندوزی، آگاهی‌افزایی و برقراری ارتباط دوستی با دیگران است. اما چون اینترنت، انبوهی از اطلاعات مثبت و منفی را ارائه می‌دهد، خطرهای بالقوه آن به‌ویژه برای نسل جوان بسیار نگران‌کننده است.^۴ **میشل جی منو** (۱۹۹۹م.) نیز در پژوهشی با عنوان «بررسی تأثیر اینترنت در برخی موضوع‌های روش‌شناختی و ادراکی»، به این نتیجه رسید که نفوذ و گسترش اینترنت در چارچوب‌های بیرون از نهادهای علمی و پژوهشی، از مهم‌ترین عوامل تهدیدکننده بهداشت روانی به شمار می‌آید.^۵ اکنون که با جنبه‌های کلی و روند رشد اینترنت آشنا شدیم، می‌توانیم جنبه‌های روان‌شناختی اینترنت را دقیق‌تر بررسی کنیم.

۱. اینترنت و سلطه فرهنگی

در روان‌شناسی اینترنت و در بررسی کارکردهای منفی آن، پیش از همه در نظر گرفتن انگیزه‌های پلید نهفته در پشت صحنه اینترنت و هدف‌هایی که گردانندگان آن دنبال می‌کنند، اهمیت ویژه‌ای دارد. یکی از حوزه‌های

^۱ خانیکی، مثلث رشد اقتصادی، اعتلای فرهنگی و عدالت اجتماعی، مجموع گزارش مقالات و سخنرانی‌های فرهنگی، ج ۱، معاونت پژوهشی وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، ۱۳۷۲، ص ۹۸.

^۲ علی سعیدی و ابوالقاسم شکبیا، روان‌شناسی و آسیب‌شناسی ارتباطات اینترنتی، انتشارات سنبله، ۱۳۸۴، ص ۴۳-۴۶.

^۳ http://www.ontario.cmha.ca/content/about_illness/mass_Media_appendix_b.asp

^۴ Griffiths. M.D. Internet Addiction: do it reality exist?

^۵ Menow. J.M. Impact of the Internet: Some Conceptual and Methodological issues, 1999. <http://www.dgz.org.br/dez 99/art.6htm>.

پژوهشی در این زمینه، رویکردی است که با عنوان «امپریالیسم فرهنگی» یا «امپریالیسم رسانه‌ای» شهرت دارد. بر اساس این رویکرد، یکی از کارکردهای منفی رسانه‌ها، سلطه فرهنگی است. سلطه فرهنگی عبارت است از مبادله یک جانبه عناصر و پدیده‌های فرهنگی.^۱ بر اساس این نظریه، رسانه‌های گروهی از جمله اینترنت، از سیاست دقیقی پیروی می‌کنند که قدرت‌های سیاسی و اقتصادی تدوین کرده‌اند. در میان پژوهش‌گران علوم ارتباطی که به پژوهش در زمینه رسانه‌های گروهی و سلطه فرهنگی توجه خاصی داشته‌اند، هربرت شیلر^۲ مقامبرجسته‌ای دارد. وی در یکی از مهم‌ترین آثار خود با عنوان *ارتباطات و سلطه فرهنگی*، به پی‌آمدهای فرهنگی رسانه‌های گروهی پرداخته است. به باور وی از سال‌های جنگ جهانی دوم، در همان حال که ایالات متحده آمریکا با کمک نظامی به انگلستان و فرانسه برای از پا درآوردن آلمان هیتلری و به دست گرفتن رهبری قدرت جهانی تلاش می‌کرد، سیاست‌هایی را نیز برای استیلای فرهنگی و ارتباطی بر جهان تدارک می‌دید. در این زمینه، استفاده از نظریه «جریان آزاد اطلاعات» به منظور گسترش نفوذ فرهنگی و آسان‌سازی سلطه‌جویی بر جهان و به کار گرفتن نظریه «توسعه اقتصادی و اجتماعی از طریق رسانه‌های گروهی»، برای جلوگیری از رشد غیرسرمایه‌داری کشورهای جهان سوم اهمیت فراوانی داشت. حتی می‌توان گفت این دو نظریه، پایه‌های اساسی ایدئولوژی امپریالیسم فرهنگی و ارتباطی را تشکیل می‌دهد. هربرت شیلر، در فصل اول کتاب خود در تعریف امپریالیسم فرهنگی می‌گوید:

واژه امپریالیسم فرهنگی، نشان دهنده نوعی نفوذ اجتماعی است که از طریق آن، کشوری اساساً تصورهای، ارزش‌ها، معلومات، هنجارها، رفتارها و سبک زندگی خود را به کشورهای دیگر تحمیل می‌کند.^۳

بگدیکیان (۱۹۹۰م.) در اثر معروف خود با عنوان *انحصار رسانه‌ها* می‌نویسد: «رسانه‌های عمده نظیر روزنامه‌ها، مجلات، شبکه‌های رادیو - تلویزیونی معتبر و ارتباطات عمومی همیشه به عنوان مبلغان قابل اعتماد ارزش‌ها و اخلاق مورد نظر شرکت‌ها و قدرت‌های بزرگ عمل کرده‌اند».^۴

بگدیکیان که از روزنامه‌نگاران و منتقدان سرشناس امریکاست، با بررسی روند رو به رشد انحصار و سلطه در میان رسانه‌های گروهی و با دیدی انتقادی، مسیر تحولات رسانه‌های گروهی را از آغاز تا عصر حاضر بازگو کرده است. انتقادهای مشابهی را نیز می‌توان در نوشته‌های دیگر نظریه‌پردازان رسانه‌های گروهی یافت.^۵ این مسیر انتقادی، نشان می‌دهد الگوی «امپریالیسم فرهنگی» یک مسئله اساسی در رسانه‌های گروهی از جمله اینترنت است و به همگن‌سازی می‌انجامد. جریان بین‌المللی اطلاعات بنا به نظر منتقدانه مولانا (۱۳۷۱ ه. ش) جریانی است مرکز - پیرامونی؛ از شمال و غرب به سوی جنوب و شرق، و از کشورهای توسعه‌یافته به سوی کشورهای در حال

^۱ مهدی نوید، فرهنگ و مقاومت فرهنگی، انتشارات فلق، ۱۳۷۴، ص ۱۸.

^۲ 76. Herbert Schiller.

^۳ ر.ک: تامپسون، جان ب، رسانه‌ها و مدرنیته، ترجمه: مسعود اوحدی، تهران، انتشارات سروش، ۱۳۸۰، ص ۲۰۳ - ۲۰۶.

^۴ بگدیکیان، بن اچ، انحصار رسانه‌ها، ترجمه: داوود حیدری، مرکز مطالعات و تحقیقات رسانه‌ها، ۱۳۷۴، ص ۱۰۴.

^۵ ر.ک: تامپسون، جان ب، رسانه‌ها مدرنیته؛ حمید مولانا، جریان بین‌المللی اطلاعات؛ استوارت ام هورر، بازاندیشی درباره رسانه، دین و فرهنگ.

توسعه، جریان دارد. در واقع این جریان یک‌سویه، عمودی، تحقیرگر، منفی‌گرا و سلطه‌جویانه است.^۱ بر اساس این دیدگاه، اینترنت در جهت سلطه فرهنگی و ترغیب ارزش‌ها و هنجارهای عمدتاً غیرمذهبی عمل می‌کند. مشکل دیگر فرهنگی اینترنت، غلبه زبان انگلیسی و نبود منابع غنی به زبان‌های دیگر است.^۲ بنابراین، اینترنت در عمل، سلطه زبان انگلیسی و الگوهای رفتاری ناسازگار با فرهنگ‌های بومی را تقویت می‌کند.^۳

قدرت‌های مهم سیاسی و اقتصادی به‌ویژه آمریکا، برنامه‌های حساب‌شده‌ای را در بهره‌گیری از اینترنت برای نفوذ و سلطه سیاسی - فرهنگی بر کشورهای دیگر دارند. کاخ سفید در پنجم ژانویه ۲۰۰۰م. بیانیه‌ای را با عنوان «استراتژی امنیت ملی در قرن جدید» منتشر کرد؛ در این بیانیه، افزون بر یادآوری منافع حیاتی آمریکا، از اینترنت به مهم‌ترین ابزار دیپلماسی مردمی^۴ نام برده و تصریح شده است که «برنامه‌ریزی ما باید به گونه‌ای باشد که توانایی ما را برای اطلاع‌رسانی و تأثیرگذاری بر ملل کشورهای دیگر در جهت منافع آمریکا تقویت کند. توسعه اینترنت در داخل و استفاده از آن برای تأثیرگذاری بر دیگران، بخش مهمی از سیاست‌های استراتژیک امریکاست».^۵

بی‌گمان این سیاست می‌تواند آسیب‌هایی را برای ملت‌های جهان، به‌ویژه کشورهای اسلامی در پی داشته باشد. نخستین و مهم‌ترین آسیبی که امروزه کشورهای اسلامی را تهدید می‌کند، فرهنگ حاکم بر امریکاست؛ زیرا بسیاری از مردم آنچه را در اینترنت می‌بینند، به عنوان ملاک و معیار می‌پذیرند. از این رو، اینترنت سبب می‌شود افراد زندگی در غرب را الگو قرار داده و بر اساس آن عمل کنند. شاید یکی دیگر از مهم‌ترین مسائل مربوط به روان‌شناسی اینترنت، پی‌آمدهای استفاده از آن است. در ادامه، به برخی از این پی‌آمدهای منفی اشاره می‌کنیم.

۲. اینترنت و پی‌آمدهای منفی آن بر سلامت و رفتار انسان‌ها

بنابر پژوهش‌های روان‌شناسان در زمینه اینترنت، فرهنگ حاکم بر اینترنت، پی‌آمدهای منفی بر سلامت و رفتار انسان‌ها دارد.

الف) افسردگی و انزوای اجتماعی

امروزه روش‌های ارتباطی با دیگران از طریق اینترنت افزایش یافته است. پست الکترونیک، پیام‌های کوتاه، چت روم‌ها، وب پایگاه‌ها و بازی‌ها، روش‌هایی برای گسترش و حفظ روابط اجتماعی شده‌اند. روزانه نزدیک به چهارصد میلیون نفر در سراسر دنیا از اینترنت استفاده می‌کنند و یکی از کاربردهای اصلی اینترنت، برقراری ارتباط

^۱ حمید مولانا، جریان بین‌المللی اطلاعات، ص ۶۶-۶۰.

^۲ گروهی از نویسندگان، رسانه‌ها و ثبات سیاسی، انتشارات پژوهشکده مطالعات راهبردی، ۱۳۸۱، ص ۲۱۸.

^۳ ر.ک: احمد محمد صالح، ثقافة مجتمع الشبكة، دمشق، دارالفکر، ۲۰۰۴م، ص ۲۲۹-۲۳۶.

^۴ 77. Public diplomacy.

^۵ رسانه‌ها و ثبات سیاسی، ص ۲۱۹.

اجتماعی با دیگران است. اما بسیاری از گزارش‌ها نشان می‌دهند شیوه‌های گوناگون ارتباط از طریق اینترنت، در پایین‌ترین سطح قرار می‌گیرند. شاید عیب اصلی ارتباط‌های اینترنتی آن است که ارتباط در فضای مجازی، اساساً بر متن استوار است و بنابراین، از نشانه‌های بصری و شنیداری در تعامل‌های رو در رو بی‌بهره است.^۱ کیسلر و همکارانش (۲۰۰۱م.) معتقدند این موضوع که آیا اینترنت تأثیر اجتماعی مثبت و یا منفی دارد، چه بسا به چگونگی بهره‌گیری از اینترنت و آنچه را که افراد از دست می‌دهند تا به اینترنت بپردازند، بستگی دارد. از این رو، بسیاری از روان‌شناسان این نگرانی را داشته‌اند که آسانی ارتباط‌های اینترنتی، چه بسا افراد را وا دارد تا زمان بیشتری را به تنهایی بگذرانند؛ به صورت آنلاین با غریبه‌ها صحبت کنند و ارتباط سطحی برقرار سازند و این کارها را به قیمت از دست دادن گفت‌وگوهای رو در رو و ارتباط‌های فامیلی و دوستانه انجام دهند. بنابر برخی پژوهش‌های پیمایشی، ارتباط‌های اجتماعی از طریق اینترنت، ضعیف‌تر از ارتباط‌های واقعی است و در درازمدت، به انزوای اجتماعی فرد می‌انجامد.^۲

کرات و همکارانش (۱۹۹۸م.) در یک پژوهش درازمدت دو ساله درباره کاربران اینترنت، به این نتیجه دست یافتند که استفاده فزاینده از اینترنت با کاهش ارتباط خانوادگی و شرکت در محافل اجتماعی محلی همراه است. افزون بر این، شرکت‌کنندگان در این پژوهش، به انزوای اجتماعی و افسردگی دچار شده بودند.^۳

کریستوفر^۴ و همکارانش (۲۰۰۰م.) در پژوهشی با عنوان «نقش استفاده از اینترنت در افسردگی و انزوای اجتماعی نوجوانان» بر روی ۸۹ دانش‌آموز سال آخر دبیرستان، محورهای زیر را ارزیابی کردند:

الف) میزان استفاده از اینترنت؛

- کم (کمتر از یک ساعت در روز)

- متوسط (بین یک تا دو ساعت در روز)

- زیاد (بیش از دو ساعت در روز)

ب) ارتباط با پدر، مادر و همسالان. در این پژوهش، گروه‌هایی از کاربران که زیاد و کم از اینترنت استفاده می‌کردند، مقایسه شدند. نتایج نشان داد کاربران کم‌مصرف اینترنت، در مقایسه با کاربران زیاد آن به طور چشم‌گیری از نظر روابط اجتماعی با یکدیگر تفاوت داشتند.^۵

ب) هرزه‌نگاری و تحریک جنسی

یکی از پی‌آمدهای منفی اینترنت، اشاعه فحشا، بی‌بندوباری اخلاقی و تحریک جنسی است. مارک لاسر معتقد

^۱ علی سعیدی و ابوالقاسم شکیبا، روان‌شناسی و آسیب‌شناسی ارتباطات اینترنتی، ص ۳۸.

^۲ 78. Internet Evolution and Social impacts.

^۳ 79. <http://www.findarticles.com/p/articles/mim.2248>.

^۴ 80. christophere,s.

^۵ 81. Sanders,c and field. T.m. and Diego.M and Kaplan, M. The Relation ship of internet use to Depression and Social Isolation Among Adolescents. Internet: http://www.findarticlis.com/p/Articles/mim2248/is_13835/ai.

است در حال حاضر، اینترنت به دلیل داشتن سه ویژگی، به یکی از مهم‌ترین منابع اشاعه هرزه‌نگاری^۱ تبدیل شده است. این سه ویژگی عبارتند از:

۱. قابلیت دسترسی آسان به آن؛

۲. توانایی داشتن همگان در پرداخت بهای آن؛

۳. ناشناس ماندن کاربران آن.^۲

برخی از پایگاه‌های اینترنت، صحنه‌های جنسی را در عریان‌ترین، صریح‌ترین و غیراخلاقی‌ترین وجه ممکن به نمایش می‌گذارند. در گذشته، برای دستیابی به مجله‌های هرزه‌نگاری و یافتن مسائل سکسی، افراد می‌بایست به مکان‌های ناسالم و نکبت‌بار مراجعه می‌کردند، ولی امروزه با وجود اینترنت، دسترسی به این موارد بسیار آسان شده است و هر ساله بر حجم این گونه هرزه‌نگاری‌ها افزوده می‌شود.

لاسر با اشاره به پی‌آمدهای منفی هرزه‌نگاری اینترنتی بر بهداشت روانی می‌گوید:

این امکان وجود دارد که کودکان به واسطه دیدن مطالب و تصاویرهای مستهجن، رفتارهای سکسی از خود بروز دهند. در مورد بزرگ‌سالان نیز، هرزه‌نگاری اینترنتی می‌تواند به بروز رفتارهای جنسی نامعقول و یا گاهی اعتیاد جنسی بینجامد.

رواج استفاده از هرزه‌نگاری در اینترنت

پژوهش‌ها، از روزافزون شدن استفاده از پایگاه‌های اینترنتی ویژه سکس حکایت می‌کنند. در سال ۱۹۹۸م. دکتر کوپر با معالجه صدها کاربر متصل به طور هم‌زمان، پی برد که ۱۵ درصد آنان، به یکی از پایگاه‌های سکسی متصل بودند. همچنین پژوهشی در سال ۱۹۹۹م. نشان داد که ۳۱ درصد از کاربران متصل به اینترنت در یک زمان، به پایگاه‌هایی اتصال داشتند که به سکس اختصاص داشت. نیز پژوهشی که زیر نظر مؤسسه بازپروری معتادان به سکس در لوس‌آنجلس انجام شده، نشان داد که هر هفته ۲۵ میلیون نفر امریکایی به پایگاه‌های اینترنتی ویژه سکس متصل می‌شوند. و اینکه اساساً ۶ درصد از بازدیدکنندگان هر گونه پایگاه اینترنتی، در پی موضوع‌های مربوط به سکس هستند.^۳

کوپر،^۴ شررز،^۵ بویز^۶ و گوردون^۷ در سال ۱۹۹۸م. امور جنسی در اینترنت را باارزیابی آن‌لاین ۱/۱۷۷ کاربر وب

^۱ Pornography؛ هر چیزی که محتوای جنسی داشته باشد، صرف نظر از ابزار مورد استفاده آن عکس، فیلم، گزارش و... هرزه‌نگاری نامیده می‌شود.

^۲ 82. Lasser.M.R. Pornography in Internet. <http://galenet.Grale group.com>.

^۳ 83. Lasser. M.R. Pronography in Internet. <http://galenet.gale group.com>.

^۴ 84. cooper.

^۵ 85. scherer.

^۶ 86. Boies.

^۷ 87. Gordon.

بررسی کردند و **گدین فیلد**^۱ در سال ۱۹۹۹م، نزدیکه ۱۸۰۰۰ کاربر وب را به منظور بررسی سوء استفاده‌های اینترنتی مطالعه کرد. پژوهش‌ها نشان داد که شبکه اینترنت، محیطی برای توسعه و اجرای گونه‌های مختلف رفتار جنسی است.

یافته‌ها نشان می‌دهد اتصال به پایگاه‌های اینترنتی ویژه سکس، افزون بر کاربران خانگی، از معضلات جدی در محیط‌های کاری نیز هست.

بر اساس پژوهش‌هایی در مورد ۵۰۰ شرکت تجاری روشن شد که کارمندان مرد، ۶۲ درصد از زمان کاری خود در پشت رایانه را، در دیدن پایگاه‌های ویژه سکس سپری می‌کنند.^۲

پی‌آمدهای هزینه‌نگاری اینترنتی می‌تواند بسیار خطرناک باشد. بسیاری افراد به خاطر استفاده از پایگاه‌های سکس اینترنتی، کار، فرصت شغلی و زندگی زناشویی خود را به مخاطره انداخته‌اند. **اشنایدر** در پژوهشی بر روی ۹۱ زن که شوهرانشان به این عمل دچار شده‌اند، پی برد همه آنها احساس می‌کنند که به آنان خیانت شده و ایشان آسیب دیده‌اند. ۶۸ درصد آنان اعلام کردند که شوهرانشان به خاطر تماشای سکس اینترنتی، به ایشان بی‌علاقه شده‌اند. ۳۲/۲ درصد از آنها نیز، علت جداشدن از همسرانشان را اینترنت می‌دانستند.

به باور برخی، اینترنت این توان را دارد تا به گونه‌ای بنیادین، اعمال، آداب و فرهنگ جنسی افراد را تغییر دهد و تعریف از رفتار جنسی را دگرگون سازد.^۳

برخی از مؤلفان بر آنند که بسیاری افراد به دلیل تماشای سکس‌های اینترنتی، به مشکلات جنسی آلوده شده‌اند که در صورت نبود اینترنت این اتفاق نمی‌افتاد.^۴ برخی پژوهش‌ها، از استفاده روزافزون از پایگاه‌های اینترنتی ویژه سکس و پی‌آمدهای فردی و اجتماعی ناشی از آن خبر می‌دهند. در حال حاضر، پایگاه‌های اینترنتی ویژه سکس، صنعتی است که به سرعت در سراسر جهان در حال گسترش است و عامل آن، تا حدودی شرایط آزاد و بی‌قید و شرط در اینترنت است.

نظر به همین شرایط آزاد و بی‌قید و شرط در اینترنت، به تازگی شاهد شکل‌گیری نوعی رابطه‌های عاشقانه و جنسی از طریق اینترنت هستیم که در اصطلاح از آن به «سکس مجازی» یاد می‌شود. سکس مجازی، موضوع جدیدی است که افراد می‌توانند همدیگر را در فضای اینترنت ببینند و بدون تماس جسمانی، رابطه عاشقانه و سکسی را تجربه کنند. بی‌شک شکل‌گیری چنین شرایطی در فضای مجازی اینترنت می‌تواند نقطه آغازی برای انقلاب دیگری در عرصه اخلاق جنسی باشد.^۵ بر اساس برخی پژوهش‌ها، سکس مجازی می‌تواند به کابوسی تبدیل

¹ 88. Greenfield.

² 89. Pornography in internet. <http://galenet.galegroup.com>.

³ 90. Pornography in internet. <http://galenet.galegroup.com>.

⁴ . همان.

⁵ 91. <http://www.dostan.net/viw.asp?id>.

شود و افراد را وا دارد تا خانه و کاشانه خود را در جست‌وجوی فرد دل‌باخته‌اش رها کند.^۱ با وجود چنین شواهدی است که می‌توان اینترنت را عامل ترویج انحراف‌های اخلاقی در جامعه به‌ویژه برای نسل جوان دانست.

بازداری‌زدایی در اینترنت

یکی از کارکردهای اینترنت، بازداری‌زدایی است. دو اصطلاح بازداری و بازداری‌زدایی، در نظریه روان‌تحلیل‌گری فروید مطرح شده است. در این دیدگاه، به مهار تکانه‌های غریزی «بُن» توسط «فرامن» بازداری گفته می‌شود. بُن مرکب از غریزه‌ها، گرایش‌ها و خواسته‌های شخص است. اصرار بُن بر ارضای بدون قید و شرط این غریزه‌ها و گرایش‌ها است. بُن افزون بر اینکه انسان را برای رفع نیازهای اساسی برمی‌انگیزد، دارای جنبه‌های منفی و خواسته‌های نامقبول نیز هست. فرامن، نقطه مقابل بُن و تابع ارزش‌های اخلاقی است. فرامن می‌کوشد ارضای نیازها و گرایش‌های بُن را محدود ساخته و از خواسته‌های غیراخلاقی بازداری کند.

در حالت عادی و به‌ویژه در موقعیت‌هایی که فرد در حضور دیگران است، بُن تحت مراقبت فرامن قرار می‌گیرد؛ یعنی از بروز این تکانه‌های غریزی بازداری می‌شود، ولی در مواقع خاص این مراقبت کم‌رنگ‌تر شده و بازداری‌زدایی صورت می‌گیرد. یکی از موقعیت‌هایی که زمینه بازداری‌زدایی را فراهم می‌کند، اینترنت است. در اینترنت، افراد اعمالی را انجام می‌دهند و چیزهایی می‌گویند که به‌طور عادی و در دیدارهای رو در رو آنها را انجام نمی‌دهند. پژوهش‌گران این وضعیت را ناشی از اینترنت می‌دانند.^۲

در اثر بازداری‌زدایی، چه‌بسا افراد به جست‌وجوی مطالب و تصویرهای هرزه‌نگاری بپردازند و به جاهایی که احتمال این‌گونه مطالب را می‌دهند، سرزنند؛ جاهایی که هرگز در جهان واقعی و حضور دیگران بازدید نخواهند کرد.

علل بازداری‌زدایی در اینترنت چیست؟ در اینترنت چه چیزی هست که فرد را از قید و بندهای روانی و اخلاقی آزاد می‌کند و سبب می‌شود قفل نیازها و احساسات درونی شکسته شود؟

یافته‌ها نشان می‌دهد «گمنامی» و «نامرئی بودن»، دو عامل اصلی بازداری‌زدایی در اینترنت است. در بسیاری از محیط‌های اینترنتی، افراد دیگر نمی‌توانند شما را ببینند. نامرئی بودن این جرئت را به افراد می‌دهد که به جاهایی بروند و کارهای بکنند که در خارج از اینترنت نمی‌کردند. نامرئی بودن با گمنامی هم‌پوشی دارد. در ارتباط‌های متنی، دیگران نمی‌توانند شما را ببینند، یا صدای شما را بشنوند و شما نیز نمی‌توانید صدای آنها را بشنوید و آنها را ببینید. افراد در این‌گونه ارتباط‌ها، نگران این نخواهند بود که از سوی کسی تهدید شوند؛ زیرا هر کاری که انجام دهند، گمنام خواهند ماند.^۳

¹92. Suler, J. *psychology of cyberspace_addiction to cyberspace why is this thing eating my life?* www.selfhelp magazine.com.

² روان‌شناسی و آسیب‌شناسی ارتباطات اینترنتی، ص ۵۷.

³ روان‌شناسی و آسیب‌شناسی ارتباطات اینترنتی، ص ۵۹-۵۸.

یانگ^۱ در گزارش خود می‌گوید زنانی که نشانه‌هایی از اختلال به اینترنت را بروزمی‌دهند، از دانستن اینکه کسی آنها را نخواهد شناخت، آرامش می‌یافتند.^۲

خلوت اینترنت و انحراف‌های اخلاقی

جدای از آشفتگی‌های روانی، اینترنت از نظر اخلاقی نیز مشکل‌ساز است. در پژوهش‌ها به برخی ویژگی‌های اینترنت همچون دست‌رسی آسان، ناشناس ماندن مصرف‌کنندگان آن و... اشاره شد. بر اساس مفاهیم و آموزه‌های دینی، می‌توانیم اصطلاح «خلوت اینترنت» را در اینجا به کار ببریم. وقتی در قلمروی که فرد در آن قرار دارد، کس دیگری حضور نداشته باشد و رفتار او از چشم دیگران مخفی بماند، آن قلمرو را می‌توان خلوت شخصی نامید. انسان از برخی کارها در آشکار و حضور دیگران پرهیز می‌کند، ولی چه‌بسا به محض دور شدن از چشم دیگران مرتکب آن شود؛ زیرا اساساً خلوت آسیب‌زا است. یکی از مصداق‌های بارز خلوت، «خلوت اینترنت» است. اینترنت با توجه به ماهیت، محتوا و شرایط و ویژگی‌هایی که دارد، زمینه را برای انواع انحراف‌های اخلاقی آسان می‌کند. شیطان در همه حال وسوسه‌انگیز است، ولی قدرت وسوسه‌انگیزی و تأثیر وسوسه‌های او در خلوت و در فضایی که فرد بدون آگاهی دیگران، به راحتی امکان دست‌رسی به انواع تصویرها و محتواهای جنسی مستهجن را دارد، بیشتر می‌گردد.

بنابراین، ماهیت اینترنت، ماهیت شیطانی و وسوسه‌انگیز است و در بسیاری از روایت‌های اسلامی از خلوت کردن، به‌ویژه در موقعیت‌هایی که زمینه گناه فراهم است - مانند خلوت کردن با نامحرم - نهی شده است.^۳ همان‌گونه که روشن است، با توجه به محتوای اینترنت و گرایش بسیاری از کاربران آن، خطری بالقوه به شمار می‌آید.

در پژوهشی که برسون، فرون و آفتاب^۴ انجام دادند، یک دختر نوجوان اظهار داشت «ارتباط از طریق اینترنت، مانند نقابی در برابر دنیا است؛ می‌توانید هر چیزی می‌خواهید بگویید و هر کاری می‌خواهید انجام دهید و هرگز هم کسی شما را نمی‌شناسد و از کار شما آگاهی نمی‌یابد».^۵ این اظهار نظر، هرچند سخن یکی از پاسخ‌دهندگان به پژوهش‌درباره گمنامی اینترنتی است، یکی از مسائل مهم روان‌شناسی اینترنت، یعنی تأثیرهای گمنامی را بر بروز اعمال غیراخلاقی از سوی کاربران اینترنت اثبات می‌کند. ماهیت گمنام اینترنت می‌تواند سبب شود افراد کارهایی بکنند و چیزهایی بگویند که در خارج از آن نمی‌کنند. در پژوهش برسون، فرون و آفتاب، هنگامی که از دختران

¹93. Young, K.

²94. Liebert, M.A. Cyber Psychology and behavior: v:5. N2005.

³ قال رسول الله صلى الله عليه وآله: «لا يخلون رجلٌ بامرأةٍ فان ثالثهما الشيطان». مستدرک الوسائل، ج ۱۴، ص ۲۶۶؛ «ایاکم و محادثة النساء فانه لا يخلو رجلٌ بامرأةٍ لیس لها محرّم الا هم بها». (کنز العمال، ج ۵، ص ۳۲۷)

⁴95. Berson, Ferron and Aftab.

⁵96. The Internet: Its Effects on Safety and Behavior.

نوجوان مورد پژوهش، پرسیده شد که آیا هرگز در اینترنت کاری انجام داده‌اند که در زندگی واقعی از آنان سر نمی‌زند، ۶۰٪ آنها گزارش دادند در برخی از انواع سکس‌های مجازی شرکت داشته‌اند.^۱

گرینفیلد^۲ (۱۹۹۹م.) در پژوهشی، رفتار اینترنتی خود گزارشی نزدیک به ۱۸ هزار نفر را که به نظرسنجی شبکه خبری ABC پاسخ داده بودند، بررسی کرد و به این نتیجه رسید که اینترنت عاملی بالقوه خطرناک است و به دلیل وجود حوزه‌های محتوایی ویژه، مانند تصویرهای جنسی، قمار، بازار بورس و سکس مجازی از آن سوء استفاده می‌شود. در این پژوهش، چندین عامل تحریک کننده دیگر نیز در اینترنت بازنمایی شده است که زمینه سوء استفاده از اینترنت را فراهم می‌آورد. این ویژگی‌ها عبارتند از:

۱. **نزدیکی مضاعف؛** در میان همه شرکت کنندگان زن و مرد، هنگامی که در داخل خط بودند، نزدیکی مضاعفی (۴۱ درصد) گزارش شد و در میان الزام‌های اینترنتی، این شاخص به ۷۵ درصد رسید؛

۲. **بی‌قید و بندی؛** ۴۳ درصد از آزمودنی‌ها، تجربه‌ای از بی‌قید و بندی را گزارش کردند؛

۳. **نبود محدودیت‌ها؛** ۳۹ درصد از کاربران آن‌لاین، به نبود نظارت و محدودیت در استفاده از اینترنت اذعان کردند؛

۴. **ویژگی فرازمانی؛** بیشتر آزمودنی‌ها در این پژوهش، فرازمانی بودن اینترنت را یکی از عوامل خطر ساز دانسته‌اند؛

۵. **خارج از کنترل بودن؛** بسیاری از آزمودنی‌ها، احساس خارج از کنترل بودن خود را به هنگام استفاده از اینترنت تأیید کردند.^۳

بر اساس این پژوهش‌ها، چه بسا افراد به‌ویژه جوانان و نوجوانان در نتیجه اتصال به اینترنت و نبود مراقبت از سوی خانواده و دیگر نهادهای مسئول، در موقعیت‌های خطرناک قرار بگیرند.

بولن و هاره (۲۰۰۰م.) در پژوهشی با عنوان «اینترنت؛ پی‌آمدهای آن بر سلامت و رفتار»، از پنج عامل به عنوان آسیب‌هایی که کاربران اینترنت را تهدید می‌کند، نام برده‌اند. این عوامل عبارتند از:

۱. ماهیت سانسور نشده اینترنت و ناتوانی افراد در ارزیابی دقیق اطلاعاتی که با آن مواجه می‌شوند؛

۲. پی‌آمدهای منفی دیدن هرزه‌نگاری‌ها و محتواهای جنسی و غیراخلاقی؛

۳. پی‌آمدهای تحریک جنسی؛ در این فضای مجازی، این احتمال هست که افراد به طور ناخودآگاه از داده‌ها و تصویرها تأثیر پذیرند. از نظر روان‌شناسی، ما می‌توانیم محرک‌هایی را ثبت کنیم که از ادراک آنها ناآگاهیم. در واقع، می‌توانیم به نوعی یادگیری و تأثیرپذیری از محرک‌های جنسی در اینترنت معتقد باشیم که آگاهانه نیست و افراد بدون قصد و آگاهی به ثبت آن اقدام می‌کنند. این گونه یادگیری، در اصطلاح «یادگیری پنهان»^۴ نامیده می‌شود.^۱

^۱. همان.

^۲97. Greenfield.

^۳98. Greenfield, D. Virtual Addiction: Some times New Technology can Create New Problems. <http://www.psychheatnet.com / Greenfield vesume>.

^۴99. Latent Learning.

۴. خطرهای بالقوه ناشی از فراهم شدن دیدارهای شخصی آن‌لاین با افراد گوناگون؛

۵. پی‌آمدهای مواجهه با پایگاه‌ها یا منابع آزار دهنده و تهدید کننده.^۲

امروزه درباره اینکه چه فرد یا افرادی مسئول نهایی ایمنی و سلامت روانی جوانان و نوجوانان به هنگام اتصال به اینترنت هستند، اختلاف نظر وجود دارد. آیا این مسئولیت بر عهده قانون‌گذاران، مربیان و نهادهای اجتماعی و خانواده است یا شرکت‌ها و افرادی که داده‌هایشان را روی اینترنت می‌فرستند؟ در زمینه مدیریت اینترنت، به منظور پیش‌گیری از آسیب‌های فرهنگی و روان‌شناختی و روشی که باید به کار برده شود، دیدگاه‌ها و راهکارهای مختلفی (آموزشی، مداخله دولت، نرم‌افزارهای فیلتر کردن، برنامه‌های جای‌گزین و...) ارائه شده که از گستره بحث ما در این مقاله خارج است.

۳. اعتیاد به اینترنت

اگر بپذیریم که هر چیزی می‌تواند جنبه اعتیادآور و بیمارگونه به خود بگیرد، در این صورت کاملاً منطقی خواهد بود که از اعتیاد به اینترنت سخن بگوییم. توجه زیادی که امروزه روان‌شناسان و روان‌پزشکان درباره اعتیاد به اینترنت دارند، نشان می‌دهد این موضوع همچنان مهم و بحث‌برانگیز است.

تاریخچه بحث اعتیاد به اینترنت

اگرچه مفاهیمی مانند اعتیاد به تکنولوژی یا رایانه را شاتون^۳ در سال ۱۹۹۱م. بررسی کرده بود، ولی اعتیاد به اینترنت (IAD) اصطلاحی بود که چند سال بعد، اورلی^۴ (۱۹۹۶م.)، گریفیث^۵ (۱۹۹۷م.) و یانگ^۶ (۱۹۹۶، ۱۹۹۸م.) رواج دادند.^۷

تشخیص صحیح این نوع اعتیاد، بسیار دشوار است؛ به گونه‌ای که در ویرایش چهارم «راهنمای تشخیصی و آماری اختلال‌های روانی»، هنوز اختلالی با این عنوان گنجانده نشده است. اورزاک (۱۹۹۹م.) اعتیاد به اینترنت را نوعی اختلال می‌داند که فرد صفحه رایانه را جذاب‌تر از واقعیت زندگی روزمره می‌بیند. به نظر او، هر کس رایانه

^۱ . آتکینسون، ریئا. ل و همکاران، زمینه روان‌شناسی، ج ۱، ص ۳۰۲.

^۲ 100. The Internet: Its Effects on Safety and behavior.

^۳ 101. Shotton. M.A.

^۴ 102. O'Rleilly.M.

^۵ 103.Griffiths.M.D.

^۶ .K.Young .۱۰۴

^۷ .۱۰۵ A.M.Liebert .cyber psychology and behavior :V ۸: Number ۲۰۰۰.

دارد، در معرض اعتیاد است، ولی افراد خجالتی، تنها و بی حوصله آسیب پذیری بیشتری دارند.^۱ نبود روابط پایدار و صمیمی با دیگران، نداشتن اعتماد به نفس و به طور کلی، شکست در عرصه‌های گوناگون زندگی، زمینه را برای اعتیاد افراد به اینترنت فراهم می‌کند. نتایج پژوهش یانگ (۱۹۹۷م.) در این زمینه نشان داد یکی از دلایل مهم اعتیاد به اینترنت در افرادی که روابط عمومی کمتری دارند، به دست آوردن حمایت‌های اجتماعی است.^۲ پژوهش یانگ، یکی از محدود پژوهش‌های تجربی است که انگیزه‌افراد را از اعتیاد به اینترنت به طور همه‌جانبه ارزیابی کرده است. این پژوهش نشان داد یکی از انگیزه‌های اصلی این نوع ارتباط‌ها، به دست آوردن حمایت‌های اجتماعی است.^۳ حمایت اجتماعی با ارتباط‌های اینترنتی زودتر و آسان‌تر به دست می‌آید. با ورود به اتاق «گپ زدن» میان اعضا در فضای اینترنت، نوعی همسانی و آشنایی پدید می‌آید که دارای ارزش‌ها، معیارها، زبان، نشانه‌ها و نوآوری‌های ویژه است و همگان با این هنجارها هم‌نوایی می‌کنند. در این فضا، بسیاری از اطلاعات شخصی، میان افراد رد و بدل می‌شود، بدون اینکه احساس ترس، طرد شدن و در معرض داوری بودن وجود داشته باشد. ایجاد این نوع ارتباط، پویایی گروهی و حمایت اجتماعی پدید می‌آورد. به ویژه نیازهای اساسی کسانی را که در این زمینه مشکل دارند، برآورده می‌کند. به ویژه کسانی که شرایط محیطی و موقعیتی آنها ایجاب می‌کند که در منزل بیشتر بمانند (ناتوانان جسمی، بازنشسته‌ها، خانه‌دارها و...). این گونه حمایت‌های اجتماعی در گذشته با شبکه همسایگی و پیوندهای دوستانه به دست می‌آمد، ولی امروزه به دلیل شرایط جدید زندگی به ویژه در شهرها و موقعیت‌های آپارتمان‌نشینی تا حد زیادی از دست رفته است. از این رو، افراد می‌کوشند آن پیوندها را از طریق سرگرم شدن به اینترنت و روابط اینترنتی جبران کنند. البته آسیب‌پذیری در این گونه شرایط بیشتر است و با گذشت زمان، چه بسا اعتیاد به اینترنت را در پی داشته باشد.

برخی پژوهش‌ها، پی‌آمدهای اعتیاد به اینترنت را بررسی کرده‌اند. ایوان گلدبرگ^۴ (۱۹۹۵م.) اعتیاد به اینترنت را یکی از آسیب‌های روان‌شناختی بسیار زیان‌بخش می‌داند که کنش‌وری بهنجار و سلامت روانی فرد را در جنبه‌های مختلف مختل می‌کند. برخی پی‌آمدهای منفی اعتیاد به اینترنت بر اساس یافته‌های گلدبرگ عبارتند از:

۱. دگرگونی‌های شدید در سبک زندگی به منظور گذراندن زمان بیشتری در شبکه؛
۲. کاهش کلی فعالیت‌های بدنی؛
۳. بی‌توجهی به سلامت فردی و در نتیجه، پرداختن به سرگرمی‌های اینترنتی؛
۴. دور شدن از فعالیت‌های مهم زندگی؛
۵. کمبود خواب و یا تغییر الگوهای خواب، برای گذراندن زمان بیشتری در شبکه؛
۶. کاهش معاشرت و در نتیجه، از دست دادن دوستان؛

¹ 106. Orzack, M.H. Computer addiction: Is it real on virtual? New york, John wiley and sons, 1999.

² 107. Suler, J. Computer and Cyberspace Addiction. <http://www.planetpsych.com/zpsychology/101/cyberaddiction.htm>.

³ احمد امیدوار، علی‌اکبر صارمی، اعتیاد به اینترنت، تهران، انتشارات تمرین، ۱۳۸۱، ص ۷۳.

⁴ 108. Goldberg. Ivan.

۷. غفلت از خانواده؛

۸. بی توجهی به مسئولیت‌های شغلی و شخصی.^۱

پژوهش‌های جدیدتر نشان می‌دهد افزون بر اینکه وابستگی رفتاری یا اعتیاد به اینترنت،^۲ نوعی بیماری یا آسیب روانی است، همچنین پدیده‌ای مزمن و فراگیرشمرده می‌شود که با خسارت‌های جدی جسمانی، خانوادگی، شغلی، اجتماعی و روانی همراه است. مهم‌ترین پی‌آمدهای اعتیاد به اینترنت با توجه به شدت آن، عبارتند از: اختلال افسردگی؛ گوشه‌گیری و انزوا؛ اختلال در میزان خواب و زمان آن؛ خستگی بیش از حد؛ فشارهای روانی؛ از دست دادن فرصت‌های شغلی؛ اختلال در روابط میان‌فردی؛ اختلاف‌های خانوادگی، مشکلات درسی، افکار پرخاشگرانه و میل جنسی زود رس.^۳

نتیجه‌گیری

با توجه به آنچه گذشت، اینترنت در کنار دست‌آوردها و کاربردهای انکارناپذیر و مثبتی که در زمینه‌های گوناگون دارد، پی‌آمدهای نامطلوبی نیز به همراه دارد که می‌بایست مورد توجه والدین، مربیان و همه مسئولان امر تعلیم و تربیت و برنامه‌ریزان فرهنگی جامعه قرار بگیرد. در اینجا، تنها به چند توصیه کلی بسنده می‌کنیم.

- والدین باید پی‌آمدهای منفی استفاده بیش از حد از اینترنت و آسیب‌های اخلاقی ناشی از آن را به فرزندان خود بازگو کنند.

- آنها باید بر رفتار فرزندان‌شان در استفاده از اینترنت نظارت کنند و روش‌های استفاده درست و مفید از اینترنت را به آنها آموزش دهند.

- از قرار دادن رایانه در اتاق‌های شخصی فرزندان و پشت درهای بسته بپرهیزند.

مسئولان و نهادهای فرهنگی - اجتماعی نیز وظیفه دارند فرهنگ استفاده درست و سالم از اینترنت را به افراد جامعه به ویژه جوانان و نوجوانان که بیشتر در معرض آسیب هستند، آموزش دهند.

باید دانست فیلتر کردن هرچند لازم است و به طور موقت می‌تواند جلوی سوء استفاده از اینترنت را بگیرد، ولی آنچه در شرایط کنونی لازم است و باید دولت روی آن سرمایه‌گذاری کند، ایمن‌سازی، تقویت باورهای دینی و بارور کردن روحیه تقوا و خودداری است.

تنها در این صورت است که فرهنگ استفاده درست از اینترنت در جامعه نهادینه می‌شود و از آسیب‌ها و خطرهای منفی آن جلوگیری می‌شود.

فهرست منابع

¹ 109. Suler, J. Computer and Cyberspace Addiction 2004. <http://www.planetpsych.com/zpsychology101/cyberaddiction.htm>.

² 110. Internet Behavior Dependence.

³ 111. Briggs, R.G. Psychological Parameters of Internet Addiction. <http://library.albany.edu/briggs/addiction.html>.

الف) فارسی و عربی

۱. احمد امیدوار و علی اکبر صارمی، *اعتیاد به اینترنت*، تهران، انتشارات تمرین، ۱۳۸۱.
۲. احمد محمد صالح، *ثقافت مجتمع شبکه*، دمشق، دارالفکر، ۲۰۰۴ م.
۳. ام هوور، استوارت، *بازاندیشی درباره رسانه دین و فرهنگ*، ترجمه: مسعود آریایی نیا، تهران، سروش، ۱۳۸۲ ه. ش.
۴. بگدیکیان، بن اچ، *انحصار رسانه‌ها*، ترجمه: داوود حیدری، مرکز مطالعات و تحقیقات رسانه‌ها، ۱۳۷۴ ه. ش.
۵. تامپسون، جان ب، *رسانه‌ها و مدرنیته*، ترجمه: مسعود اوحدی، تهران، انتشارات سروش، ۱۳۸۰ ه. ش.
۶. علی سعیدی و ابوالقاسم شکیبا، *روان‌شناسی و آسیب‌شناسی ارتباطات اینترنتی*، تهران، انتشارات سنبله، ۱۳۸۴ ه. ش.
۷. گروه نویسندگان، *رسانه‌ها و ثبات سیاسی*، انتشارات پژوهشکده مطالعات راهبردی، تهران، ۱۳۸۱ ه. ش.
۸. مولانا، حمید، *جریان بین‌المللی اطلاعات؛ گزارش و تحلیل جهانی*، ترجمه: یونس شکرخواه، تهران، مرکز مطالعات و تحقیقات رسانه‌ها، ۱۳۷۱ ه. ش.

ب) لاتین

1. Bulleu, P and Harre, N. *the internet: Its Effects on sofety and behavior*, 2000. <http://net safe. orgnz/DOC Library, Patbullen>.
2. Smith, M and Kollock. P(1999) *Communities in cyberspace*: London, Routledge.
3. Riva, G and Galimberti, C (2001) *Towards cyberpsychology: Mind, cognition, and Society in the internet age*. Amsterdam: IOS Press.
4. Strate, L (2003) *Communication and Cyberspace: social interaction in an electronic environment*. cresskill, . NJ: Press.Hampton
5. <http://www.find articles.com/p/articles/mim.2248>.
6. Sanders, c and field. T.m. and Diego. M and Kaplan, M. *The Relation ship of internet use to Depression and Socil Isolation Among Adolescents*. Internet: <http://www.findarticlis.com/p/Articles/mim2248/is 13835/ai>.
7. Lasser. M.R. *Pornography in Internet*. <http://galenet.Grale group.com>.
8. Lasser. M.R. *Pronography in Internet*. <http://galenet.gale group.com>.
9. *Pornography in internet*. <http://galenet Galegroup.com>.
10. Suler, J. *psychology of cyberspace_ addiction to cyberspace why is this thing eating my life?* www.selfhelp magazine.com.
11. Liebert. M.A. *cyber psychology and beheavior*: V:8 Namber 2005.
12. Suler, J. *Computer and Cyberspace Addiction 2004*. <http://www.planet psych.com/z psychology 101/cyber addiction.htm>.
13. Briggs. R.G. *Psychological Parameters of Internet Addiction*. <http://library.albany.edu/briggs/addiction.html>.
14. Patricia wallace (2007), *the psychology of the internet*, cambridge university press.

فصلنامه علمی-تخصصی روان‌شناسی در تعامل با دین

Periodical of Psychology in Interaction With Religion

صفحات ۱۴۳ - ۱۷۴

سال اول، شماره اول، بهار ۱۳۸۷، Vol. 1, Issue. 1, Spring 2008

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی